

3. Отчет Черниговской губернской учетной архивной комиссии (далі – Отчет ЧАК) за 1903 г. – Чернигов, 1904. – С. 1.
4. Труды ЧАК. – Чернигов, 1913. – Вып. 10. – С. 216 – 219.
5. Отчет ЧАК за 1911 г. – Чернигов, 1912. – С. 8.

Анна Морозова

Колекція Чернігівської губернської вченої архівної комісії

Друга половина XIX ст. займає в історії архівної справи особливе місце. Саме тоді наукова громадськість, яка розуміла важливість збереження вітчизняної документальної спадщини, звернула увагу на стан відомчих архівів, у яких натовді зберігалися документи.

Установами, які займалися збиранням, формуванням і збереженням історичних архівів на місцях наприкінці XIX–на початку XX ст. стали губернські вчені архівні комісії, які почали утворюватися 1884 р. як результат невдалої спроби здійснення в Росії загальної архівної реформи. З-поміж губернських вчених архівних комісій, які діяли на території України, найбільш життєздатними виявилися Чернігівська (1896), Полтавська (1903) та Катеринославська (1903). Вони стали «напіваматорськими організаціями, центрами групування місцевих прогресивних громадсько-політичних сил»¹. Саме таку роль відіграла Чернігівська губернська вчена архівна комісія (далі – ЧАК).

Значним здобутком ЧАК стало створення власного історичного архіву. Незважаючи на те, що цей архів був порівняно невеликим – декілька тисяч одиниць – все ж таки серед інших архівних комісій він посідав не останнє місце. Далекоглядність діячів комісії виявилася у ставленні до приватних архівів. Вони намагалися врятувати їх від загибелі й запровадити до наукового обігу.

Після припинення діяльності ЧАК у 1920 р. її архів зберігався у Чернігівському історичному музеї, а 4 березня 1929 р. був переданий до Чернігівського крайового історичного архіву². Натоді документи з архіву ЧАК становили кілька окремих фондів. Перш за все, це власне архів комісії, який нараховував 245 справ, та чотири лінійні метри «окремих паперів, які належать до монастирських, фамільних й інших архівів; папери ці являють собою великий інтерес для науки»³. Окремий комплекс становили матеріали Чернігівського та Новгород-Сіверського намісницьких правлінь (відповідно 393 та 9316 справ)⁴. Так званий «Сенатський архів» налічував 3020 справ за 1799–1840 рр.⁵ Ще у 1914 р. комісія отримала з архіву Полтавського губернського правління 87 планів та мап міст і повітів Чернігівської губернії⁶, які поповнили зібрання рукописних планів та креслень, що були подаровані ще 1903 р. Ф.О. Куракінім⁷. Фонд Городнянського повітового предводителя дворянства 1923 р. нараховував три лінійні метри матеріалів за 1817–1855 рр.⁸, а після упорядкування у 1928 р. – 343 справи за 1821–1856 рр.⁹

Але так зване «переселення» обласного архіву наприкінці 1932–1933 рр. з мовчазної згоди місцевої влади та Центрального архівного управління, лихоліття окупації міста у 1941–1943 рр. призвели до катастрофічних наслідків. Зараз ми можемо говорити лише про залишки усіх згаданих фондів.

Комплекс матеріалів Чернігівського та Новгород-Сіверського намісництва зберігається нині у Центральному державному історичному архіві України у Києві¹⁰.

У Держархіві Чернігівської області зберігаються три фонди з колишнього архіву комісії – Предво-

дителя дворянства Городнянського повіту (Ф.428, 2 справи за 1786–1789 рр.), Чернігівської міської управи (Ф. 206, 110 справ за 1826–1917 рр.) і Колекція планів та креслень (Ф.678, 125 справ за 1811–1916 рр.)¹¹. Більшість справ цих фондів та «Сенатського архіву» загинула в роки Великої Вітчизняної війни¹². Натомість Колекція планів та креслень свого часу була поповнена матеріалами, що надійшли з Центрального державного архіву вищих органів влади та управління УРСР¹³.

Так звана «Колекція ЧАК» зараз налічує 175 справ за 1660–1905 рр. у трьох описах. Сформована вона була вже у повоєнні роки з розсипу. Але про приналежність до фонду ЧАК свідчать позначки «Архив губернской комиссии» на окремих справах; потрапили сюди й справи «Сенатського архіву», й справи, зібрані архівістами вже у 30-х рр. ХХ ст.¹⁴ Вивчення документів відкрило цікаву сторінку з історії формування колекції. На п'яти справах опису № 3 стоїть штамп «Коллекция Г.В. Юдина». Геннадій Васильович Юдін – не лише капіталіст-мільйонер, а й відомий сибірський бібліофіл, власник найбільшого у Російській імперії приватного зібрання книг та рукописів, присвячених цій країні. Зібрання книг він згодом продав бібліотеці Конгресу США, а «коллекцию рукописей, документов и архивных бумаг» вирішив залишити в Росії. У 1920 р. колекцію було націоналізовано та перевезено з маєтку Г.В. Юдіна до Красноярського архіву. Подальшу долю документів простежити не вдалося навіть сучасним російським дослідникам, відомо лише, що в 1949 р. з понад 500 тис. одиниць зберігання у колекції залишилося лише близько 10 тис.¹⁵ У 1957 р. колекція була перевезена до Москви, а наказом начальника Головархіву СРСР від 25 травня 1958 року «Об упорядочении документальных материалов «Юдинской коллекции»» була сформована бригада для упорядкування матеріалів та розподілу їх між архівами СРСР¹⁶. За цих обставин у 1961 р. згадані справи надійшли до Державного архіву Чернігівської області¹⁷.

Як бачимо, сучасна «Колекція ЧАК» – це зібрання не лише документів з архіву ЧАК, а й пізніші надходження. Та усі вони заслуговують на вивчення, оскільки більшість з них досі не запроваджена до наукового обігу.

Документи колекції можна систематизувати у такий спосіб:

- гетьманські універсали та царські грамоти;
- свідоцтва про проходження служби;
- документи нотаріального характеру;
- наукові праці;
- епістолярна спадщина, щоденники.

Універсали українських гетьманів в колекції представлені здебільшого копіями ХVIII–ХІХ ст. Це універсали гетьманів Юрія Хмельницького (1660 р.) та Івана Брюховецького (1667 р.) про передачу у володіння Ніжинському Різдва-Богородицькому монастирю містечка Салтикова Дівиця та навколишніх сіл¹⁸; Івана Мазепи та Івана Скоропадського стародубському полковникові Пушкаренку (1709 р.)¹⁹, а також Павла Полуботка (1722 р.) і Данила Апостола (1728 р.)²⁰. У колекції представлено кілька універсалів гетьмана К.Г. Розумовського сином лубенського полкового осавула Федора Зарудного Івану та Василю про нагородження чинами військових товаришів (1760 р.) та Петру Юркевичу на звання хорунжого генеральної артилерії (1759 р.)²¹.

До речі, колекція містить ще декілька документів про проходження військової служби П. Юркевичем. Це свідоцтво, видане 1740 р. генеральним обозним Я. Лизогубом підканцеляристу П. Юркевичу про його участь у роботі Комісії з розмежування земель між Росією та Туреччиною²² та паспорт на його ім'я 1742 та 1744 рр.²³, універсал 1746 р. про призначення П. Юркевича отаманом Гене-

ральної військової канцелярії, скріпленій печаткою зі стилізованим зображенням герба Російської імперії²⁴, патент Малоросійської колегії про присвоєння П. Юркевичу чина осавула (13 липня 1777 р.), підписаний генеральним обозним С. Кочубеєм²⁵. 4 січня 1787 р. П. Юркевич вийшов у відставку в чині генерал-ад'ютанта – цей документ підписаний П.О. Рум'янцевим-Задунайським²⁶.

Цей же можновладець підписав указ від 30 січня 1785 р. про нагородження сотника Стародубського полку Я.П. Лобка-Лобановського чином бунчукового товариша²⁷. У колекції представлені й інші документи родини Лобко-Лобановських – ордери полкової Стародубської канцелярії про службу Петра Лобка (1761 р.)²⁸ та Якова Лобка (1762 р.)²⁹, патент на чин сотника (1771 р.)³⁰, послужний список Я. Лобка (1784 р.)³¹ та грамота про внесення його до Новгород-Сіверської дворянської родовідної книги (1795 р.)³².

Певний інтерес становлять абшит Федору Ольшанському про звільнення зі служби із званням сотника (24 травня 1777 р.), підписаний генеральним обозним С. Кочубеєм та генеральними писарями В. Туманським й І. Жоравкою³³, ордер Генеральної військової канцелярії про занесення до реєстру значкових товаришів Федора Ольшанського (16 березня 1780 р.), який підписав А.С. Милорадович – генерал-поручик, перший губернатор Чернігівського намісництва³⁴.

Серед царських грамот зустрічаються як оригінали, так і копії. За змістом їх можна поділити на три категорії: грамоти про присвоєння чергових військових чинів; грамоти про присвоєння чергових чинів службовцям; грамоти на володіння маєтками та про внесення до родовідних книг.

Грамоти про присвоєння чергових військових чинів датовані кінцем XVII–серединою XIX ст.³⁵ Укази царя Федора Олексійовича стародубському полковникові Пушкаренку від 16 липня 1678 р. та грамоти Катерини II 1781 і 1783 рр. представлені у копіях 1803 р.³⁶ Грамоти про присвоєння наступних чинів Михайлу Глібову (1771 р.), та Панасу Федотову (1818 і 1824 рр.) виконані на пергаменті³⁷.

Найбільш цікавою виявилася справа про підвищення у військових званнях братів Полторацьких. У справі зберігаються чотири грамоти 1764, 1770, 1771 та 1773 рр. про присвоєння чинів Івану Полторацькому³⁸, одна грамота 1770 р. – Олексію Полторацькому³⁹ та одна грамота 1789 р. – Василю Полторацькому⁴⁰. Частина з них також виконана на пергаменті.

Царські грамоти про пожалування наступними цивільними чинами охоплюють період з 1799 по 1857 рр.⁴¹

Досить цікавими є грамоти Семену Грекову від 22 квітня 1680 р. та генеральному військовому судді Івану Домонтовичу від 11 серпня 1748 р. на право володіння маєтками, представлені в колекції у копіях⁴².

Грамота на ім'я А.Я. Котлярова про внесення його до дворянської родовідної книги Новгород-Сіверського намісництва від 15 жовтня 1796 р. є одним з небагатьох документів такого роду у колекції комісії⁴³. Вірогідно, цей документ був складовою частиною сімейного архіву А.Я. Котлярова, про що свідчить наявність у колекції інших його документів – зокрема, свідоцтва від 13 серпня 1814 р. про нагородження бронзовою медаллю за заслуги у Вітчизняній війні 1812 р.⁴⁴

У колекції зберігається документ з автографом вченого, автора «Черниговского наместничества топографического описания» О.Ф. Шафонського, який у 1803 р. був генеральним суддею Малоросійського генерального суду, – це атестат про звільнення зі служби Ф. Мальлеревського⁴⁵.

Більшість свідоцтв про дворянське походження відноситься до XIX ст., виняток становлять документи В.П. Лайкевича за період з останньої чверті XVIII ст.⁴⁶ У колекції відклалися також атестати про службу П. Лайкевича від 25 травня 1775 р. та В. Лайкевича від 14 квітня 1786 р.⁴⁷, А. Соколовсь-

кого від 18 серпня 1817 р.⁴⁸, В.Я. Шуби 1884 р.⁴⁹ та послужний список Є.П. Колодєєва 1874 р.⁵⁰, що були видані різними установами Чернігівської губернії.

У колекції збереглися численні прохання про переведення на інші посади⁵¹, атестати про службу⁵², свідоцтва про службу для переведення на інші посади⁵³, свідоцтва та грамоти про нагородження наступними чинами⁵⁴, свідоцтва про нагородження медалями за заслуги у Вітчизняній війні 1812 р.⁵⁵

Низка справ містить документи про службу колезького асесора Р.Д. Христіанова – грамоти про пожалування чинів титулярного радника (1843 р.)⁵⁶ та колезького асесора (1846 р.)⁵⁷, про нагородження Знаками відзнаки безпорочної 15-, 20-, 30-, 35- та 40-літньої служби (1834–1862 рр.)⁵⁸ та орденом св. Володимира 4 ступеня (1854 р.)⁵⁹. Службові документи доповнює грамота Чернігівського дворянського депутатського зібрання про надання родині права на дворянство⁶⁰.

До складу колекції входять паспорти для проїзду військовослужбовців на нові місця служби (1789 р., підписаний І. Безбородьком)⁶¹ та надання відпустки «до окончания наук» у навчальних закладах (1796 р.)⁶², подорожна з автографом губернатора О.О. Фролова-Багрєєва (1823 р.)⁶³, диплом 1820 р. про закінчення Андрієм Савичем Віленського університету (на латині)⁶⁴.

Становлять інтерес документи генерал-майора Ф. Костенецького періоду російсько-турецької війни 1806–1812 рр.: припис від 20 квітня 1807 р. про відправлення до м. Шиппенбейль, лист військового міністра О.А. Аракчєєва від 13 лютого 1809 р. про ремонт гармат та витяг із розкладу військ 2-ї дивізії⁶⁵.

Наступну групу документів колекції становлять матеріали нотаріального характеру. Перш за все це увідні листи на володіння Є. Буштедт озером Титівка у Сосницькому повіті (1851 р.)⁶⁶, поміщиці В.І. Лушикової на придбаний маєток (1871 р.)⁶⁷ та прохання козака с. Лави Сосницького повіту про введення його у володіння землею, придбаною в І.Л. Разумєснка (1871 р.)⁶⁸.

Багато документів про розподіл спадщини – роздільний лист Ф.Я. Бакуринського з братом А.Я. Бакуринським після смерті батьків⁶⁹, мирова розписка між Є. Рейх та її сестрою М.І. Рубцовою (23 листопада 1772 р.)⁷⁰. Збереглися у колекції справи щодо розподілу між нащадками спадщини титулярного радника А. Федотова (реєстри земель та рухомого й нерухомого майна, прохання про передачу грошей з Приказу громадської опіки, 1842–1843 р.)⁷¹ та священика Данила й дружини його Олени Христіанових (1871–1875 рр.)⁷².

Цікаві відомості містять уступні записи – про передавання маєтку надворного радника П.В. Малахова та колезького асесора Г.В. Малахова племінниці М.Ф. Ренчицькій⁷³, дворянки О.Т. Моргацької – дітям⁷⁴. Зацікавить дослідників уступний лист поручика В.І. Скоропадського від 7 червня 1783 р. сестрі С.І. Скоропадській на частину маєтка померлого батька – бригадира І. Скоропадського у с. Локня Кролевецького повіту Чернігівського намісництва та увідний лист Кролевецького нижнього суду на цю частину маєтку⁷⁵.

Значний комплекс становлять документи щодо врегулювання майнових суперечок та грошових боргів, які охоплюють 1710–1857 рр.⁷⁶ Це, зокрема, витяг з указу від 10 грудня 1756 р. про приєднання при межуванні до вотчин князя Б.Г. Юсупова земель козаків слобід Весела та Красна за неповернення грошей, що були отримані під заставу землі⁷⁷. У пригоді дослідникам стануть реєстри земель, що належали військовому товаришу А. Мякотіну в с. Кошівка Чернігівського повіту (1767 р.)⁷⁸, поміщикам Г.Г. Фридрикевичу (1799, 1801 рр.)⁷⁹ та О.Ф. Шафонському (1774–1801 рр.)⁸⁰, поміщикам Занкевичам з перерахуванням кількості землі у грошовому еквіваленті⁸¹.

Крім земельних реєстрів, у колекції є декілька реєстрів посагу за 1786–1807 рр. з описом речей та зазначенням їхньої вартості⁸².

Документи нотаріально-правового характеру представлені також купчими, довірностями, духівницями. Купчі козаків м. Мена Сосницького повіту Товстих, наприклад, дають змогу прослідкувати темпи зростання землеволодіння родини протягом майже століття (з кінця XVIII до кінці XIX ст.)⁸³. У цій же справі зберігається купча 1811 р. на продаж землі кріпаком М. Манцем з синами козаку Г. Федорову за згодою із власником – колезьким реєстратором І.М. Сахновським⁸⁴. Купчі 1762–1797 рр. свідчать про придбання земель козацькою старшиною у збіднілих козаків та дрібних поміщиків⁸⁵. Значна кількість купчих 1710–1823 рр. належить поміщикам Федотовим, Іваненкам, Лисенкам, Джунковським, Рубцям тощо, й у кожному випадку вони охоплюють період у 30–60 рр. та свідчать про придбання нерухомого майна здебільшого у козаків⁸⁶. У купчих на продаж кріпаків зазначені їхні імена та прізвища, вік, рід занять⁸⁷. Після реформи 1861 р., що призвела до розвитку промисловості й торгівлі, зростало землеволодіння купців. Цей факт знайшов відображення і в документах колекції⁸⁸. Кілька справ містять купчі на нерухоме майно початку XIX ст.⁸⁹ Одна з них містить список купчих на землі, що були придбані Безбородьками протягом 1600–1737 рр.⁹⁰, хоча купчих ні в цій колекції, ні в інших фондах архіву немає. У цій же справі зберігається й список кріпаків О. Безбородька в с. Дерковичі Остерського повіту за 1782 р.⁹¹

Питання землеволодіння висвітлюється у справах, пов'язаних з суперечками між поміщиками, козаками та селянами першої половини XVIII–другої половини XIX ст.⁹²

Вірящі листи (довіреності) на ведення судових справ з різних майнових питань відносяться до кінця XVIII – початку XIX ст.⁹³ Серед них виділяється вірящий лист за 1798 р. на ім'я секунд-майора Р.Д. Криловського для участі у розподілі майна, що залишилося після смерті надвірного радника М.С. Милорадовича, виданий генерал-майором М.А. Милорадовичем⁹⁴. Цілком можливо, що це документ з родинного архіву Милорадовичів.

Представлені в колекції духівниці складені представниками різних верств населення – мешканцем с. Волинка В. Бідним від 20 травня 1775 р.⁹⁵, дворянином М. Кезею 1797 р.⁹⁶, поміщиком з Стародуба В.С. Косачем від 16 травня 1832 р. про призначення опікунами над малолітніми дітьми та маетком⁹⁷, удови тасмного радника, попечителя Казанського навчального округу О.І. Шестакової за 1890 р. про розподіл капіталу між спадкоємцями⁹⁸, священника з Сосниці І.М. Паволоцького-Петровича за 1825 р.⁹⁹

У колекції зберігаються ревізські реєстри кріпаків поміщика с. Нетягівка Мглинського повіту Г.С. Макаровича за 1795–1811 рр.¹⁰⁰, дворян Полторацьких за 1806 р.¹⁰¹, засвідчена копія списку посполитих с. Кудрівка Сосницького полку, які відійшли після смерті бунчукових товаришів Івана та Григорія Савичів до бунчукового товариша Івана Домонтовича за 1748 р.¹⁰²

Серед рукописів, що зберігаються у складі колекції, варто відзначити записку поміщика Стародубського повіту Чернігівської губернії Ф. Гамалії «Об измерении расстояния до неприступного предмета» (1837 р.)¹⁰³, працю невідомого автора XIX ст. про цивільне право¹⁰⁴, копії бесід Петра I та О.Д. Меншикова з філософом Лейбницем¹⁰⁵, уривки з праць Д.М. Бантиша-Каменського та С.М. Соловйова¹⁰⁶. Крім того, зберігаються вірші невідомого автора (ймовірно, жінки) та розбір п'єси Ф. Шиллера «Розбійники»¹⁰⁷; датовані 1863 р. спогади мешканця с. Сита Буда Новозибківського повіту Чернігівської губернії Я.І. Позняка, які охоплюють 1805–1825 рр.¹⁰⁸

Значний інтерес становить уривок з щоденника Грембецького (перша половина XIX ст.), який

служив при малоросійському генерал-губернаторові М.Г. Репніні. Зокрема, у щоденнику згадуються зустрічі з генералом Ертелем¹⁰⁹, подорожі з М.Г. Репніним Україною¹¹⁰, відомості про чернігівського губернатора П.М. Могилевського¹¹¹.

Автор також розповідає про свою зустріч з декабристом С.Г. Волконським: «В это самое время родной брат Репнина генерал-майор князь Сергей Григорьевич Волконский квартировал с своею бригадою, состоявшею из Черниговского и Полтавского полков, Киевской губернии в городе Умани. Этот несчастный Волконский впоследствии был участником в Декабрьском заговоре, признан виновным, разжалован и сослан в каторжную работу. Кто знал его лично, то не мог бы поверить, чтобы сей человек доброго сердца и недалекого ума мог решиться войти в союз с такими злодеями»¹¹². Значне місце в спогадах займає опис будинку Давидових у Кам'янці: «Дом Давыдовых обширный, построенный разными зигзагами, некоторые части были в два этажа и видно было, что его перестраивали и пристраивали несметно раз. Это было нечто в роде древняго рыцарскаго замка. Недоставало только подъемнаго моста при въезде и звуков рога замковой стражи. Дом был покрыт черепицей темного цвета и обвит вьющимися растениями. Сей час можно было заметить, что господа живут аристократами»¹¹³. Саме ця частина цього щоденника свого часу була оприлюднена М. Ейдельманом, але він припустився помилки в ідентифікації автора спогадів¹¹⁴.

Серед епістолярної спадщини відзначимо копії листів великого князя Павла (майбутнього імператора) та його дружини до графа П.О. Рум'янцева із вдячністю за прийом під час поїздки до України 1781 р.¹¹⁵ та листів П.О. Рум'янцева до невідомого кореспондента про перебіг російсько-турецької війни 1768–1774 рр.¹¹⁶ Суто побутовий характер мають листи графа Андрія Безбородька до батька¹¹⁷.

До колекції потрапила добірка документів лікаря, етнографа й громадського діяча С.Д. Носа (1829–1901) – доповідна записка від 29 вересня 1894 р. на ім'я чернігівського губернатора С.К. Андрієвського про причини його арешту в 1863 р.¹¹⁸, чернетки його статей у «Черниговских губернских ведомостях» 1888–1889 рр. про санітарний стан міста та лікарську етику¹¹⁹.

Значний інтерес становить каталог бібліотеки козака с. Старі Чешуйки Мглинського повіту Чернігівської губернії А.Я. Гоцукова, датований 1851 р. Загалом до нього внесено 133 книги, зокрема «История Российского государства», «География Арсеньева», «Законы российского князя Алексея Михайловича», «Древняя история Египта» (Т. 1), «Тысяча и одна ночь. Арабские сказки» (Ч. 1, 9, 10), «Бедная Лиза» М.М. Карамзіна, «Русские сказки» тощо¹²⁰.

Привертає увагу прохання мешканця с. Дмитрівське Федота Васильєва поміщику Федору Ничипоровичу за 1790 р. про надання йому роботи, оформлене у вигляді орнаменту¹²¹.

На документах колекції збереглися майже 100 сургучних відбитків печаток дворян Полтавської та Чернігівської губерній за період з 1752 р. по 1819 р.¹²², дяка (1783 р.)¹²³ та козака (1769 р.)¹²⁴. Не менш цікавими є сургучні відбитки печаток повітових предводителів дворянства Чернігівської губернії (1821 р.)¹²⁵, Малоросійської генеральної військової канцелярії (1744 р.)¹²⁶, Крелевецького повітового нижнього земського суду (1783 р.)¹²⁷, Глинського (1784 р.)¹²⁸, Городнянського (1786 р.)¹²⁹ та Сосницького (1798 р.)¹³⁰ повітових судів, Малоросійського генерального суду (1803 р.)¹³¹, Чернігівського (1809 р.)¹³² та Сосницького (1801, 1804 рр.)¹³³ повітових земських судів, Городнянського городского магістрату (1809 р.)¹³⁴, а також мастичні відбитки печаток Новгород-Сіверського дворянського зібрання (1795 р.)¹³⁵, Малоросійського губернського правління (1808 р.)¹³⁶, Чернігівського (1808 р.)¹³⁷ та Конопотського (1802, 1812 рр.)¹³⁸ нижніх земських судів, Ніжинського повітового земського суду (1816 р.)¹³⁹.

Як бачимо, сучасна «Колекція ЧАК» містить невелику кількість документів, але вони досить інформативні й потребують подальшого вивчення та запровадження в науковий обіг.

1. *Сарбей В.Г.* Вклад губернських архівних комісій в історіографію України // Друга республіканська наукова конференція з архівознавства та інших спеціальних історичних дисциплін: Друга секція. – К., 1965. – С. 263–264.
2. Державний архів Чернігівської області (далі – ДАЧО). – Ф. Р-647. – Оп. 1. – Спр. 24. – Арк. 45.
3. Там само. – Ф. Р-651. – Оп. 1. – Спр. 19. – Арк. 173.
4. *Бржостовская Н.В.* Деятельность губернских архивных комиссий по созданию исторических архивов // Труды Московского государственного историко-архивного института. – М., 1954. – Т. 5. – С. 113.
5. ДАЧО. – Ф. Р-651. – Оп. 1. – Спр. 11. – Арк. 175 зв.; Спр. 19. – Арк. 172.
6. *Бржостовская Н.В.* Указ. соч. – С. 113.
7. *Курас Г.М.* Черниговская архивная комиссия и ее вклад в изучение истории Украины: Дис... канд. ист. наук. – К., 1992. – С. 80.
8. ДАЧО. – Ф. Р-651. – Оп. 1. – Спр. 19. – Арк. 117.
9. Там само. – Спр. 166. – Арк. 5.
10. Див.: Центральный государственный исторический архив УССР в г. Киеве: Путеводитель. – К., 1958.
11. Див.: Державний архів Чернігівської області: Анотований реєстр описів. – Т. 1. – Ч. 1: Фонди дорадянського періоду. – Чернігів, 2005. – С. 128, 165, 192.
12. ДАЧО. – Ф. Р-651. – Оп. 1. – Спр. 166. – Арк. 3, 5.
13. Там само. – Справа фонду 678. – Арк. 5.
14. Див.: ДАЧО. – Ф. 674. – Оп. 1. – Спр. 30; Оп. 3. – Спр. 6.
15. *Половникова И.А.* «Юдинская коллекция» нуждается в реконструкции // Отечественные архивы. – 2004. – № 2. – С. 32.
16. Там само. – С. 32–33.
17. ДАЧО. – Справа фонду 674. – Арк. 4–5.
18. Там само. – Ф. 674. – Оп. 3. – Спр. 1.
19. Там само. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 4–5.
20. Там само. – Оп. 3. – Спр. 5.
21. Там само. – Оп. 1. – Спр. 47. – Арк. 1; Спр. 108. – Арк. 3.
22. Там само. – Спр. 39.
23. Там само. – Спр. 108. – Арк. 1, 2.
24. Там само. – Арк. 4.
25. Там само. – Спр. 22. – Арк. 2.
26. Там само. – Арк. 5.
27. Там само. – Спр. 37. – Арк. 1.
28. Там само. – Арк. 5–6.
29. Там само. – Арк. 2–4.
30. Там само. – Арк. 8.
31. Там само. – Арк. 9–10.
32. Там само. – Арк. 11.
33. Там само. – Спр. 75. – Арк. 2.
34. Там само. – Арк. 3.
35. Див.: Там само. – Спр. 17, 25.
36. Там само. – Оп. 3. – Спр. 2. – Арк. 1–3, 5–6.
37. Там само. – Спр. 14, 33.
38. Там само. – Спр. 11. – Арк. 1, 3–5.
39. Там само. – Арк. 2.
40. Там само. – Арк. 7.
41. Там само. – Оп. 1. – Спр. 32, 55, 66, 102; Оп. 3. – Спр. 32, 36.
42. Там само. – Спр. 13; Спр. 19. – Арк. 1.

43. Там само. – Спр. 27. – Арк. 1.
44. Там само. – Спр. 26.
45. Там само. – Спр. 54. – Арк. 3 зв.
46. Там само. – Спр. 4. – Арк. 3; Спр. 18. – Арк. 3; Спр. 36. – Арк. 1; Спр. 96. – Арк. 1; Спр. 111. – Арк. 1, 2.
47. Там само. – Спр. 35. – Арк. 1, 2.
48. Там само. – Спр. 94. – Арк. 2.
49. Там само. – Спр. 100. – Арк. 4.
50. Там само. – Оп. 3. – Спр. 47. – Арк. 1–2.
51. Там само. – Оп. 1. – Спр. 60. – Арк. 1.
52. Там само. – Оп. 1. – Спр. 54; Спр. 94. – Арк. 2; Оп. 3. – Спр. 23.
53. Там само. – Оп. 1. – Спр. 8.
54. Там само. – Оп. 1. – Спр. 32, 68, 94, 9, 102; Оп. 3. – Спр. 23. – Арк. 4, 6; Спр. 36.
55. Там само. – Оп. 1. – Спр. 51; Оп. 3. – Спр. 23. – Арк. 5.
56. Там само. – Оп. 1. – Спр. 85.
57. Там само. – Спр. 79.
58. Там само. – Спр. 76, 82–84, 87, 88.
59. Там само. – Спр. 80.
60. Там само. – Спр. 89.
61. Там само. – Оп. 3. – Спр. 11. – Арк. 6.
62. Там само. – Оп. 1. – Спр. 110. – Арк. 1.
63. Там само. – Спр. 42.
64. Там само. – Оп. 2. – Спр. 6.
65. Там само. – Оп. 1. – Спр. 24.
66. Там само. – Оп. 3. – Спр. 42.
67. Там само. – Спр. 45.
68. Там само. – Спр. 46. – Арк. 1–2.
69. Там само. – Спр. 51. – Арк. 1–7.
70. Там само. – Оп. 1. – Спр. 48.
71. Див.: Там само. – Оп. 3. – Спр. 30. – Арк. 5–14; Спр. 39; Спр. 41. – Арк. 1–3.
72. Там само. – Оп. 1. – Спр. 77, 86, 90, 91.
73. Там само. – Спр. 50. – Арк. 1.
74. Там само. – Спр. 57. – Арк. 3–4.
75. Там само. – Спр. 97. – Арк. 1–2.
76. Там само. – оп. 1. – Спр. 6; спр. 7. – Арк. 3–8; Спр. 63; Спр. 70. – Арк. 1; Спр. 109; Оп. 3. – Спр. 7. – Арк. 1; Спр. 12. – Арк. 1–1 зв.; Спр. 17, 37, 38.
77. Там само. – Оп. 3. – Спр. 10.
78. Там само. – Оп. 1. – Спр. 93.
79. Там само. – Спр. 106.
80. Там само. – Спр. 98.
81. Там само. – Оп. 3. – Спр. 43. – Арк. 4–5.
82. Там само. – Оп. 1. – Спр. 107; Оп. 3. – Спр. 15. – Арк. 3–4; Спр. 24; Спр. 27. – Арк. 2–3.
83. Там само. – Оп. 3. – Спр. 9. – Арк. 1–4, 7–10.
84. Там само. – Арк. 5–6.
85. Там само. – Оп. 1. – Спр. 31, 33, 38, 69, 72; Оп. 3. – Спр. 6.
86. Там само. – Оп. 1. – Спр. 12, 14, 15, 35, 38, 61, 62, 71–74, 112; Оп. 3. – Спр. 4; Спр. 6. – Арк. 5, 11; Спр. 8, 18, 21.
87. Там само. – Оп. 1. – Спр. 74. – Арк. 25; Оп. 3. – Спр. 8, 21, 25.
88. Там само. – Оп. 1. – Спр. 62; Оп. 2. – Спр. 5.
89. Там само. – Оп. 1. – Спр. 11, 12, 14.
90. Там само. – Спр. 5. – Арк. 1–2.
91. Там само. – Арк. 21–26.

92. Там само. – Оп. 1. – Спр. 1, 6, 7, 20, 43, 44, 74,
93. Там само. – Оп. 1. – Спр. 64; Оп 3. – Спр. 3, 50, 52.
94. Там само. – Оп. 1. – Спр. 56. – Арк. 1–1 зв.
95. Там само. – Оп. 3. – Спр. 15. – Арк. 1–2.
96. Там само. – Оп. 1. – Спр. 31.
97. Там само. – Спр. 29.
98. Там само. – Спр. 99.
99. Там само. – Оп. 3. – Спр. 35.
100. Там само. – Оп. 1. – Спр. 53.
101. Там само. – Оп. 3. – Спр. 11. – Арк. 10–13.
102. Там само. – Оп. 1. – Спр. 13. – Арк. 3–6.
103. Там само. – Оп. 3. – Спр. 55.
104. Там само. – Оп. 2. – Спр. 3.
105. Там само. – Спр. 7.
106. Там само. – Спр. 1.
107. Там само. – Спр. 2.
108. Там само. – Оп. 1. – Спр. 46.
109. Там само. – Оп. 2. – Спр. 4. – Арк. 7–8.
110. Там само. – Арк. 5, 6, 10, 10 зв.
111. Там само. – Арк. 17 зв.
112. Там само. – Арк. 6 зв.–7.
113. Там само. – Арк. 12–12 зв.
114. *Эйдельман Н.* Из декабристских архивов. К 150-летию со дня восстания декабристов // Дружба народов. – 1975. – № 11. – С. 223–233.
115. ДАЧО. – Ф. 674. – Оп. 3. – спр. 13. – Арк. 3–3 зв.
116. Там само. – Арк. 1–2.
117. Там само. – Оп. 3. – Спр. 28.
118. Там само. – Оп. 1. – Спр. 59. – Арк. 1–4.
119. Там само. – Арк. 5–9.
120. Там само. – Спр. 21. – Арк. 1–6.
121. Там само. – Оп. 3. – Спр. 20. – Арк. 1.
122. Там само. – Оп. 1. – Спр. 8; Спр. 16; Спр. 19. – Арк. 4–4 зв.; Спр. 38. – Арк. 2, 6; Спр. 43. – Арк. 5 зв., 9, 11; Спр. 50. – Арк. 1 зв.; Спр. 56. – Арк. 1–1 зв.; Спр. 57. – Арк. 4 зв.; Спр. 64; Спр. 72. – Арк. 1 зв., 3 зв.; Спр. 73. – Арк. 8 зв.–107 зв.; Спр. 96. – Арк. 1; Спр. 97. – Арк. 1 зв.; Спр. 111. – Арк. 2–2 зв.; Спр. 112. – Арк. 2, 11 зв., 13 зв., 16 зв., 18–18 зв.; Оп. 3. – Спр. 4. – Арк. 3–5, 10 зв.; Спр. 6. – Арк. 3 зв., 11 зв.–12; Спр. 9. – Арк. 3 зв., 4 а зв., 6; Спр. 11. – Арк. 13 зв.; Спр. 18. – Арк. 2 зв., 5 зв., 11–11 зв.; Спр. 19; Спр. 21. – Арк. 2 зв., 5, 12 зв., 13 зв., 25, 27; Спр. 25. – Арк. 1; Спр. 26. – Арк. 1 зв.; Спр. 31. – Арк. 1 зв.; Спр. 52. – Арк. 2.
123. Там само. – Оп. 1. – Спр. 74. – Арк. 36 зв.
124. Там само. – Арк. 108 зв.
125. Там само. – Спр. 36. – Арк. 1.
126. Там само. – Спр. 52. – Арк. 2 зв.
127. Там само. – Спр. 97. – Арк. 2 зв.
128. Там само. – Спр. 73. – Арк. 11 зв.
129. Там само. – Спр. 43. – Арк. 22.
130. Там само. – Спр. 112. – Арк. 17.
131. Там само. – Спр. 54. – Арк. 3 зв.
132. Там само. – Спр. 65. – Арк. 2 зв.
133. Там само. – Спр. 112. – Арк. 27; Оп. 3. – Спр. 18. – Арк. 11 зв.
134. Там само. – Оп. 3. – Спр. 51. – Арк. 9 зв.
135. Там само. – Оп. 1. – Спр. 37. – Арк. 11.
136. Там само. – Спр. 36. – Арк. 4.

137. Там само. – Арк. 3.

138. Там само. – Спр. 34. – Арк. 1; Спр. 74. – Арк. 70 зв.

139. Там само. – Спр. 61. – Арк. 2.

Олександр Коваленко

Едиційна археографія у доробку й діяльності Чернігівської губернської вченої архівної комісії

Чернігівська губернська вчена архівна комісія (далі – ЧАК) була створена 1896 р. за ініціативою місцевої громадськості, а її «хрещеним батьком» слушно вважали видатного українського історика О.М. Лазаревського¹. Згідно з урядовим «Положенням» на комісію насамперед покладалися функції, пов'язані з охороною і впорядкуванням місцевих архівів. Водночас ЧАК впродовж майже чверті століття фактично відігравала роль провідного історико-краєзнавчого осередку на терені Північного Лівобережжя. У науковому відношенні вона підлягала Петербурзькому археологічному інституту, в адміністративному – чернігівському губернатору. На почесну посаду голови комісії обиралися, як правило, авторитетні громадські діячі або можновладці, як-от Г.О. Милорадович, Є.М. Зеленецький, О.О. Хвостов, В.Д. Голіцин, О.К. Рачинський, П.Я. Дорошенко. Але ключовою фігурою у повсякденній діяльності ЧАК був зазвичай правитель справ. Його обов'язки послідовно виконували П.М. Тиханов, П.М. Добровольський і В.Л. Модзалевський. Крім правителя справ до числа штатних співробітників комісії належали тільки хранитель музею та архіву і сторож. Решта членів (їх кількість у 1915 р. перевищила 150 чол.) брала участь у роботі ЧАК на громадських засадах і сплачувала щорічні грошові внески. Відсутність чіткого правового статусу, хронічна нестача коштів почасти компенсувалися ентузіазмом аматорів старовини й матеріальною підтримкою з боку органів місцевого самоврядування і окремих меценатів.

Головною організаційною формою діяльності ЧАК було проведення засідань, на яких розглядалися поточні справи, заслуховувались наукові доповіді та повідомлення. Крім того, члени комісії вивчали архівні документи, здійснювали археологічні розкопки, збирали фольклорно-етнографічні матеріали, піклувалися про стан пам'яток історії та культури, упорядковували бібліографічні покажчики. Комісія мала свій друкований орган – протягом 1898–1918 рр. побачили світ 12 випусків «Трудов Черниговской губернской ученой архивной комиссии» (далі – «Труды ЧАК»). Кожний з них звичайно містив протоколи засідань комісії, наукові праці та археографічні публікації. Окремими брошурами було видано «Отчеты Черниговской губернской ученой архивной комиссии» за 1903 і 1909–1915 рр. Оскільки поточний архів ЧАК загинув у роки останньої війни, «Труды» і «Отчеты» комісії, а також публікації у місцевій пресі залишаються основним джерелом інформації про її діяльність.

Одне з головних завдань, покладених урядом на комісії, полягало у створенні губернських історичних архівів. Лише 8 комісій (з 44!), у тому числі й ЧАК, спромоглися реалізувати цю настанову на практиці. Наприкінці 1915 р. в архіві ЧАК нараховувалось понад 20 тис. справ, зокрема фонди колишніх Чернігівського і Новгород-Сіверського намісницьких правлінь другої половини XVIII ст., Чернігівської міської думи XVIII–XIX ст., частина матеріалів Генерального опису Лівобережної України 1765–1769 рр. та ін. На заваді подальшому розширенню архіву, однак, постав брак приміщень. Водно-